
Ljepota u Petoknjižju

Domagoj Runje, Split

UDK: 222.1 : 111.85

22.07

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

U ovom izlaganju autor govori o ljepoti kao temi koja se slikovito provlači kroz Petoknjižje. Polazište je prvi izvještaj o stvaranju u Post 1,1–2,4 u kojem se sedam puta ponavlja rečenica “I vidje Bog da je טוב (tov)” gdje se riječ טוב može prevesti kao dobro, ali i kao lijepo. Tako je prvi kriterij ljepote gledanje stvarnosti Božjim očima. Tu sposobnost posjeduje i čovjek, ali je prema Post 3 ona poremećena u trenutku kad je čovjek prekršio Božju zapovijed. Izgon iz raja slikovito označava gubitak neposrednog kontakta s ljepotom, koji se stoga u ostalim knjigama Petoknjižja ostvaruje na druge načine. U Knjizi Izlaska to je Šator sastanka u kojem Bog gleda Mojsija licem u lice. U knjizi Levitskog zakonika koncept ljepote sadržan je u ritualima koji zapravo obuhvaćaju čitav svakodnevni život. U Knjizi Brojeva ljepota se očituje u urednosti naroda kao zajednice okupljene oko Božjega šatora, dok u knjizi Ponovljenog zakona Mojsije, kao središnji lik Petoknjižja, umire s pogledom na Obećanu zemlju, te se njezina ljepota pokazuje kao nešto što se prije smrti može vidjeti samo izdaleka.

Ključne riječi: ljepota, lijepo/dobro, Petoknjižje, stvaranje, Šator sastanka, Božji narod, Obećana zemlja.

UVOD

S obzirom na temu ovogodišnjeg znanstvenog skupa naslov ovoga rada može izgledati odviše prigodno. U Petoknjižju kao i u čitavoj Bibliji, naravno, ne nalazimo o pojmu ljepote nikakva filozofskoga ili znanstvenog traktata. Biblija o ljepoti govori na drukčiji, stvarniji i shvatljiviji način. Ljepota u Bibliji

nije apstraktni pojam, nego se uvijek odnosi na određenu stvarnost, a potvrdu za to nalazimo na samom njezinu početku, to jest u Knjizi Postanka, koja opisuje stvaranje svijeta koji je od početka lijep u Božjim očima.

To je sigurno jedan od dobrih razloga zašto smo izlaganje o ljepoti u Bibliji započeli upravo od Knjige Postanka i potom se ograničili na Petoknjžje, cjelinu od koje je ta biblijska knjiga neodjeljiva. Drugi razlog može biti i praktično-metodološke naravi. No, najvažniji razlog našega postupka je zapravo teološki. Naime, budući da je Petoknjžje temelj svega Pisma, u njemu je izvoriste svih životnih tema ili, drugim riječima, svega što se tiče egzistencije Božjega naroda. A to, prema Isusovim riječima "Uistinu, kad biste vjerovali Mojsiju, i meni biste vjerovali: ta o meni je on pisao" (Iv 5,46),¹ vrijedi kako za stari Izrael tako i za novi Izrael.

Slijedeći red knjigâ Petoknjžja, a u određenom smislu i njihov stil, ovdje smo izabrali i međusobno povezali pet slika koje se odnose na središnju poruku knjige. Iz Knjige Postanka to je najprije slika stvaranja svijeta (Post 1,1-2,4) u kojoj se očituje iskonska ljepota svih stvorenja, koja u Post 3 uslijed čovjekova grijeha neposlušnosti prema Bogu biva zamagljena. U Knjizi Izlaska ljepotu ćemo tražiti u slici Šatora sastanka kao Božjeg prebivališta usred naroda, na što se vezuje knjiga Levitskog zakonika u kojoj Bog iz Šatora daje propise o obdržavanju svetosti života. U Knjizi Brojeva usredotočujemo se na odlomak 24,3-6, u kojem prorok Bileam pjeva o ljepoti Jakovljevih šatora poredanih oko Šatora sastanka, dok se, na koncu, u knjizi Ponovljenoga Zakona ljepota otvara svome ispunjenju u Obećanoj zemlji. Tako ćemo vidjeti kako se ideja ljepote skriva i otkriva u događajima koji tvore glavnu strukturalnu nit Petoknjžja, koje započinje stvaranjem svijeta, pa preko izlaska iz Egipta i puta kroz pustinju završava Mojsijevom smrću.

Na koncu ovih uvodnih napomena još treba istaknuti da smo se, polazeći od opisa stvaranja u Knjizi Postanka u izboru biblijskih tekstova, koliko je bilo moguće, usmjerili na

¹ Ukoliko nije drukčije rečeno, svi biblijski tekstovi u hrvatskom prijevodu uzeti su iz: *Jeruzalemska Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

one tekstove u kojima je ljepota izražena hebrejskom rječju **טוב**, koja se u Post 1,1–2,4 ponavlja sedam puta u onim rečenicama koje kao temeljni kriterij ljepote postavljaju gledanje svijeta očima njegova Stvoritelja.

1. KNJIGA POSTANKA – LJEPOTA STVARANJA

Petoknjižje, a time i čitava Biblija, započinje izvještajem o stvaranju neba i zemlje koje je slikovito prikazano u sedam dana. Šest dana Bog je stvarao svijet, ali je tek sa sedmim danom, danom počinka, stvaranje dovršeno (Post 2,2). Već ta rasporedba stvaranja, u kojoj svaki pojedini stvor i sveukupno stvorenje ima svoju svrhovitost, ostavlja dojam kako je biblijski opis stvaranja više usredotočen na uređenje svijeta iz kaosa u kozmos (usp. Mudr 11,7) negoli na samu ideju stvaranja ni iz čega (*ex nihilo*) koja se izričito pojavljuje tek u kasnijoj biblijskoj literaturi (npr. 2 Mak 7,8). Doduše, ideja stvaranja *ex nihilo* može se uključno naći i u prvoj biblijskoj rečenici “U početku stvori Bog nebo i zemlju” (Post 1,1), gdje hebrejski glagol **בָּרָא** čiji je subjekt uvijek Bog, označava da je nastalo nešto što do tada nije postojalo.² No, kad u sljedećoj rečenici, a prije daljnjeg opisa stvaranja, biblijski pisac kaže kako je zemlja bila pusta i prazna, onda ta pustoš i praznina ipak nije *ništa*, nego je riječ o stvorenoj zemlji u njezinu početnom stanju, kada je bila u tami i sva pod vodom. U svakom slučaju, opis stvaranja očituje određenu postupnost i red u kojem se uređenje zemlje kao životnog prostora postavlja u vremenski okvir, te tako Božje stvaranje počiva na dvjema temeljnim kategorijama na kojima počiva svaka umjetnost, a to su vrijeme i prostor, kao predosjetilni uvjeti spoznaje svega postojećeg.

U izražavanju te spoznaje u Post 1,1–2,4 dominira sedmokratno ponavljanje rečenice **וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים כִּי־טוֹב (vaujare elohim**

² Usp. Ladislav Nemet, *Teologija stvaranja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., 64–65.

ki tov),³ koja nam se nameće kao uporišna točka govora o ljepoti u Knjizi Postanka, a potom i u čitavu Petoknjžju. Naime, riječ טוב, koja se u navedenom tekstu obično prevodi kao *dobro* (“I vidje Bog da je dobro”), može se prevesti i u značenju *lijepo*. Štoviše, prema B. A. Levinu pridjev טוב ima ponajprije estetsko značenje, koje se potom proširuje na moralno i normativno.⁴ S druge strane, rabin Kotel Da-Don uspoređujući židovsku i grčku filozofiju na jednom mjestu kaže: “U židovstvu dobro znači lijepo, a u Grčkoj lijepo znači dobro.”⁵

To zapravo nije čudno jer se pojmovi lijepoga i dobroga u mnogim jezicima često isprepleću i u značenju i u govornoj uporabi.⁶ Kao zgodan primjer u hebrejskom jeziku možemo navesti jednu rečenicu iz knjige Propovjednika gdje se značenje riječi טוב praktički poistovjećuje s pridjevom יָפֶה (*jafe*), koji se redovito odnosi na ljepotu percipiranu vanjskim osjetilima.⁷ Tako u Prop 5,17 nalazimo rečenicu:

הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אֲנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה (*hinne ašer ra'iti ani tov ašer jafe*), koja u prijevodu glasi: “Evo što vidim kao dobro (טוב), što kao lijepo (יָפֶה)...”,⁸ gdje su pojmovi “dobro” i “lijepo” sinonimi koji tvore pjesnički paralelizam.⁹ Slično u Prop 3,11a čitamo:

³ Biblijski masoretski tekstovi preuzeti su iz *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1990. Tekstove smo u zagradama iz praktičnih razloga transliterirali prema hrvatskom izgovoru.

⁴ Usp. Baruch A. Levine, *Numbers 21-36*, The Anchor Bible 4A, Doubleday, New York, 2000, 196.

⁵ Kotel Da Don, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2009., str. 592.

⁶ Zgodan primjer je Iv 10,11, gdje, po uobičajenom prijevodu, Isus sebe naziva Dobrim pastirom, što u grčkom izvorniku glasi: ὁ ποιμὴν ὁ καλός, a ne, kako bi se možda očekivalo, ὁ ἀγαθός.

⁷ Usp. Pierluigi Toso, *La Bellezza nella Bibbia. Da Genesi ad Apocalisse kī-tōb/kalós*, Il Poligrafo, Padova, 2004, 40; Zgodni primjeri takve uporabe pridjeva יָפֶה u Knjizi Postanka su *lijepa* Abrahamova žena Sara u 12, 11; *lijepa* Jakovljeva žena Rahela u 29, 17; *naočiti* mladić Josip u 39, 6; i sedam debelih i *lijepih* krava za razliku od sedam mršavih i ružnih u 41, 18–19.

⁸ Vlastiti prijevod.

⁹ Usp. također Zah 9, 17.

“Sve što on (Bog) čini, lijepo je (יָפָה) u svoje vrijeme”,¹⁰ što je vjerojatno aluzija upravo na Post 1,31 i ostala slična mjesta,¹¹ te se u Prop 3,11 pridjevom יָפָה izražava isto ono što se u Post 1 izražava pridjevom טוֹב. Uz to možemo navesti još nekoliko primjera gdje se pojam טוֹב upotrebljava u estetskom značenju, i to bez moralnih konotacija koje su povezane s pojmom dobro. U Post 27,9 Rebeka u svojoj glasovitoj prijevri u kojoj je nagovorila svoga sina mezimca Jakova da otme blagoslov svom bratu Ezavu, kaže Jakovu: “Otiđi k stadu i odande mi donesi dva lijepa (טְבִימִים, *tovim*) kozleta”, koja je potom spremila “na divljač” za svoga muža Izaka. Potom se u Pnz 6,10 gradovi koje će Bog dati Izraelcima u Obećanoj zemlji opisuju kao “veliki i lijepi (טְבוֹת, *tovoth*)”, a u 1 Sam 9,2 za prvoga židovskoga kralja Šaula kaže se da je bio “mlad i lijep (טוֹב)”. Među sinovima Izraelovim nije bilo ljepšega (טוֹב) čovjeka od njega.

Kao primjer značenjskoga preklapanja lijepoga i dobroga u Bibliji često se ističe i činjenica da se u prvom prijevodu Biblije na neki strani jezik, to jest u grčkoj Septuaginti, na mjestu hebrejskog טוֹב u Post 1 svih sedam puta nalazi riječ *καλόν* (*kalon*), kojom se označava grčki pojam za *lijepo*. Premda treba napomenuti da se u Septuaginti pridjev *καλός*, ἢ ὅν inače ne upotrebljava isključivo u onom estetskom značenju koje ta riječ ima u klasičnoj grčkoj literaturi,¹² u Post 1 prisutna je upravo ta konotacija. To je u kasnoj Grčkoj Bibliji primjerice potvrđeno u Mudr 13,7, gdje je ljepota stvorenja predstavljena tako velikom i privlačnom da može neke ljude zavesti dotle da sama stvorenja smatraju bogovima. Stoga pisac Knjige Mudrosti takve ljude s jedne strane razumije, ali ih istodobno

¹⁰ Vlastiti prijevod; *Jeruzalemska Biblija* Kršćanske sadašnjosti prevodi “prikladno”, dok u Šarićevu prijevodu stoji “lijepo”. Vidi *Biblija. Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta*, preveo Ivan Ev. Šarić 5. popravljeno izdanje, Hrvatsko biblijsko društvo, Zagreb – Vrhbosanska nadbiskupija, Sarajevo – Verbum, Split, 2010., *ad loc*.

¹¹ Usp. Helmer Ringgren, “יָפָה” u: G. Johannes Botterweck & Helmer Ringgren (izd.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (dalje THWAT), sv. 3, W. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1982, 787–790.

¹² Usp. Georg Bertram, *καλός*, u: Gerhard Kittel (izd.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, sv. 3, W. Kohlhammer, Stuttgart, 1938, 545.

i osuđuje: “jer ako su bili kadri steći tolike spoznaje da mogu svemir istraživati, koliko su lakše mogli otkriti Gospodara svega toga!” (Mudr 13,9). Ljepota stvorenja prema biblijskom shvaćanju nije božanstvo, ali je božanskog podrijetla i označava put do Boga Stvoritelja koji uživa u ljepoti onoga što je stvorio.¹³ U tom smislu rečenica וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב u Post 1 predstavlja stvorenu stvarnost kao prostor ljepote u kojem se čovjekov pogled ne smije blokirati, nego se treba susresti s Božjim.

1.1. Rečenica וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב u strukturi opisa stvaranja u Post 1,1–2,4a

Sedmodnevni opis stvaranja u Post 1,1–2,4a ima razrađenu strukturu, koja se redovito dijeli na dva sadržajno paralelna dijela, gdje je osam djela stvaranja raspoređeno na šest dana, a sedmi je dan počinka.

Prvom danu, kada je stvorena svjetlost, odgovara četvrti dan, kada su stvorena nebeska svjetlila.

Drugomu danu, kada je stvoren nebeski svod i odijeljene vode pod svodom od voda nad svodom, odgovara peti dan, kada su stvorena bića u vodi.¹⁴

Trećemu danu, kada su se skupile vode pod svodom i pojavilo se kopno koje je potom proklijalo raznovrsnim biljem, odgovara šesti dan, kada su stvorene kopnene životinje i na

¹³ Usp. John Navone, *Prema teologiji ljepote*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 17.

¹⁴ Biblijski pisac među bića koja dolaze iz vode ubraja i ptice. U kršćanskoj tradiciji molitve Časoslova to je pjesnički izraženo u himnu Večernje četvrtkom (peti dan stvaranja!) u vrijeme kroz godinu (vidi: *Božanski časoslov*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., *ad loc.*:

*O Bože moći najviša,
Ti bića vodom rodena,
Il' njoj u krilu ostavljaš,
Il' u visine uzdižeš
Vodena u vir uranjaš,
A zračna k nebu uznosiš,
Da razna mjesta napune
Od iste loze potječuć.*

koncu ljudi. Potom se bilje koje je stvoreno trećega dana, daje ljudima i životinjama za hranu.

Konačno, sedmi dan jest dan počinka, blagoslova i posvećenja. On je jedinstven i različit od drugih dana. On među ostalim danima u tjednu nema “para”.¹⁵ Tog dana ništa nije stvoreno, ali je ipak tek sa sedmim danom stvaranje ispunilo svoju svrhu.

Tako je metodološki jasno, logički povezano i lako pamtljivo biblijski pisac opisao stvaranje svijeta, koje počiva na čvrstoj strukturi sedmodnevnog ritma. Štoviše, na toj se strukturi stvoreni svijet i održava, te je obdržavanje šestodnevnog rada i subotnjeg počinka u okviru dekaloga u Izl 20, 11 argumentirano upravo Božjim djelom stvaranja.

Navedenoj sedmodnevnoj strukturi izvještaja o stvaranju brojčano odgovara sedmokratno ponavljanje rečenice וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב (*vajjare elohim ki tov*), koja se u tekstu, s malim varijacijama u Post 1,4 i 31, pojavljuje kao pripjev u pjesmi. Međutim red pojavljivanja tog pripjeva ne podudara se sa svakim pojedinim danom stvaranja. On nedostaje u drugom i sedmom danu, u trećem i šestom danu stvaranja pojavljuje se dva puta, a u prvom, četvrtom i petom danu jednom. U tablici to izgleda ovako:

1. dan	Svjetlost	I vidje Bog da je svjetlost dobra
2. dan	Svod posred voda koji dijeli vode od voda	
3. dan	a) Kopno i mora b) Biljni svijet	a) I vidje Bog da je dobro b) I vidje Bog da je dobro
4. dan	Svjetlila	I vidje Bog da je dobro
5. dan	Životinje u moru i ptice	I vidje Bog da je dobro
6. dan	a) Kopnene životinje b) Čovjek	a) I vidje Bog da je dobro b) I vidje Bog sve što je učinio i bijaše veoma dobro
7. dan	Počinak	

¹⁵ Prema Midrašu (*Berešit raba* 11,8) njegov par je židovski narod. Vidi Kotel Da Don, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, str. 247–248.

Promatrajući tablicu, možemo lakše uočiti neke detalje u uporabi riječi טוב. Prvi טוב u Post 1,4 različit je od ostalih po tome što izričito navodi na što se točno odnosi, a to je svjetlost. U ostalim slučajevima podrazumijeva se da se טוב odnosi na ono što je stvoreno dotičnoga dana, s time da posljednji טוב u Post 1,31, koji je još pojačan prilogom נֶאֱדַר (*meod*) “veoma”, ima ulogu zaključka Božjega djelovanja te se odnosi na sve što je stvoreno. Stoga posebnu pozornost čitatelja izaziva pitanje zašto se među stvorovima ističe svjetlost, i kako objasniti nedostatak rečenice וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב u opisu drugoga i sedmoga dana.

1.1.1. Posebnost svjetlosti

Posebnost svjetlosti istaknuta je već time što je stvorena prvoga dana. No premda je stvorena prvoga dana, svjetlost nije prvo spomenuto Božje stvorenje. Već u prvoj rečenici Post 1,1 općenito se spominju nebo i zemlja, koja je doduše pusta, prazna i u tami, ali je pokrivena vodom nad kojom lebdi Božji duh. Ipak, prvenstvo svjetla među djelima stvaranja izraženo je u rečenici וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב (*vajjare elohim et ha or ki tov*) “I vidje Bog svjetlost, da je טוב”. Svjetlost je prema tome prvi stvor koji je označen pridjevom טוב. U tome možemo prepoznati određenu logiku. Budući da je svjetlost preduvjet vida, tek nakon što je stvorena svjetlost, može se upotrijebiti glagol *vidjeti*. Čini se da u slikovitom opisu stvaranja u Post 1,1–2,4 to vrijedi i za samoga Boga.

Stoga rečenica וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב znači da je ljepota svjetlosti već u samoj sposobnosti vida i činu promatranja i doživljavanja stvorene stvarnosti. Jasno je da se ta sposobnost ne svodi samo na osjetilo vida, jer glagol *vidjeti* u jezičnoj uporabi često zamjenjuje ostala *verba sentiendi* te se upotrebljava i u značenju *osjetiti*, *shvatiti*, *čuti*, *razumjeti*, i sl. te se osjetilo vida na neki način uzima kao *pars pro toto* za sve perceptivne sposobnosti. U rečenici וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב te sposobnosti pripadaju najprije Bogu.

Valja još primijetiti da biblijski tekst u toj rečenici govori o Bogu iz perspektive sveznajućeg pripovjedača koji posjeduje

potpuno znanje o svojim likovima. Stoga izjavu o ljepoti svjetlosti ne izriče Bog u upravnom govoru, nego pisac zapaža Božje gledanje svjetla. Na taj način biblijski pisac izražava kako je svjetlost Bog stvorio riječju, ali njezinu ljepotu nije izrazio riječima, nego ju je *vidio*. Bog nije objavio da je svjetlost ljepota, onako kao što je poslije na Sinaju objavio svoje zapovijedi, nego on u svjetlosti njezinu ljepotu jednostavno vidi. Ipak, ta ljepota svjetlosti nije nešto apsolutno u sebi samome. Štoviše, rečenica “I vidje Bog” svjedoči upravo to da ljepota svjetlosti ne postoji kao nešto neovisno. Ona je lijepa jer ju je Bog stvorio kao spoznatljivu stvarnost, prvi ju je spoznao kao lijepu i otvorio je spoznaji drugih bića do te mjere da biblijski pisac otkriva ljepotu svjetlosti upravo iz Božje perspektive. Slikovito rečeno, kao što knjiga ne ispunja svrhu samim time što je napisana, nego tek onda kada se čita, tako svjetlost može postojati kao lijepa jedino u činu promatrača. To što je ovdje promatrač sam Bog, postavlja temeljni teološki kriterij općeg vrjednovanja ljepote. Lijepo jest ono što je kao takvo promatrano Božjim očima.

1.1.2. Nedostatak rečenice וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב drugoga i sedmoga dana

Drugoga dana Bog je načinio svod koji je odijelio vode od voda. No, nakon stvaranja svoda i odijeljivanja voda nema pišćeve izjave וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב. Zašto? Rabinski komentari to rješavaju na elegantan način.¹⁶ Premda je Bog načinio svod i odijelio vode pod svodom od voda nad svodom, posao s vodama drugoga dana stvaranja još nije gotov. Zemlja je još uvijek sva pod vodom i na njoj nije moguće živjeti. To će biti moguće tek treći dan stvaranja, kada se vode pod svodom skupe na jedno mjesto i pokaže se kopno. Tada se ostvaruju uvjeti za rađanje živih bića, i tek ta mogućnost ustanovljena je kao lijepo/dobro. Tako nedostatak riječi טוב označava da je određena stvarnost nedovršena i još ne ispunja svoju svrhu.

Nadalje se rečenica וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב ponavlja svakoga dana

¹⁶ Usp. Pierluigi Toso, *La Bellezza nella Bibbia. Da Genesi ad Apocalisse kī-tōb/kalós*, 41–42.

i nakon svakog djela stvaranja. No, sedmoga dana, kad je Bog dovršio svoje djelo i počينو, te rečenice nema. U određenom smislu to se može objasniti činjenicom da je to zato što sedmog dana nema nikakva djela stvaranja.¹⁷ Međutim, budući da je u drugom danu suprotan slučaj, to jest postoji jedno djelo stvaranja – svod posred voda, a ipak nema rečenice kojom se ono označuje kao טוב, to nam se objašnjenje čini nedostatnim i otvara druge putove tumačenja upravo u svjetlu onoga što smo gore rekli o drugom danu stvaranja.

Naime, premda je drugoga dana načinjen svod i odijeljene vode od voda, što je nesumnjivo jedno od djela stvaranja, izostanak rečenice וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב upućuje da još nije sve učinjeno. U tom smislu, i sedmi dan nalik je svodu što dijeli dane od dana. U užem kontekstu opisa stvaranja, to je posljednji spomenuti dan, ali on ne označuje prestanak povijesti vremena, nego međašnu točku koja omogućuje početak nečeg novog.¹⁸

1.2. *Zavodljivi טוב u Post 3*

Svijet koji je stvoren u Post 1,1–2,4 idealan je svijet, u kojem vladaju savršeni odnosi među stvorenjima. Svi žive u miru, bez sukoba. To vidimo najbolje na primjeru hrane. Sve životinje su biljojedi. Bog im je svima dao za hranu zeleno bilje (1,30), tako da ne moraju jesti jedna drugu, a čovjek također ne mora jesti životinje ni njihovu hranu, jer mu je Bog dao sve bilje što se sjemeni, i sva plodonosna stabla (1,29).

No, u drugom izvještaju o stvaranju, u Post 2,4–25, na koji se vezuje i izvještaj o prvome grijehu u Post 3, nalazimo jedno ograničenje. U Post 2,9 piše kako je Bog stvorio stabla pogledu zamamljiva, a dobra za hranu, ali u tu kategoriju ne spada stablo života nasred vrta, odnosno stablo spoznaje dobra i zla.¹⁹ Na početku pisac ne objašnjava razloge Božje

¹⁷ Tako Anto Popović, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 20.

¹⁸ O otvorenosti sedmoga dana vidi *Isto*, str. 16–17, 20.

¹⁹ Suprotno prvom dojmu i uobičajenom mišljenju vjerojatno je stablo spoznaje dobra i zla i stablo života zapravo jedno te isto stablo. Takvo mišljenje prema načelima hebrejskog pjesničkog paralelizma zastupa A.

zabrane, ali poslije u Evinu razgovoru sa zmijom doznajemo: “samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: ‘Da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!’” (Post 3,3). Ne znamo doduše ni zašto bi jedenje s tog stabla vodilo u smrt, ali je u svakom slučaju jasno da su ljepotom označena Božja stvorenja sada povezana i s jednom zapovijedi. Kriterij ljepote koji je u Post 1 izražen samo glagolom *vidjeti* (Božjim očima), sada je upotpunjen primjerom u kojem se za ispravno percipiranje ljepote traži poslušnost Božjoj riječi. Upravo u tom kontekstu pojavljuje se prvi put nakon prvog izvještaja o stvaranju u istoj rečenici pridjev טוב – lijepo/dobro, i glagol רָאָה (*ra'a*) – vidjeti. Riječ je o trenutku kada nakon razgovora s lukavom zmijom “vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno” (3,6). Konačni ishod događaja sastoji se u prekršaju Božje zapovijedi, nakon čega se Adamu i Evi otvaraju oči za pogled opterećen stidom. Adam i Eva koji su prije bili goli i slobodni, sada su spleli pregače od smokova lišća da bi se sakrili jedno od drugoga. To je slikovit izraz činjenice da je neposluh Božjoj zapovijedi poremetio ne samo njihov odnos s Bogom nego i njihov međusobni odnos. Njihove oči prije i poslije susreta s lukavom zmijom i potom učinjenoga grijeha ne gledaju jedno drugo, kao ni čitavu stvarnost, na isti način. Tako se dogodio i osnovni poremećaj u kriterijima ljepote, pri čemu u tekstu koji o tome govori valja zapaziti sljedeće.

U prvom izvještaju o stvaranju, rečenica וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב uvijek stoji kao zaključak pojedinog, a onda i sveukupnog čina stvaranja te nakon toga Bog ne poduzima više nikakvu aktivnost. Nakon što je sve stvorio dobrim i lijepim, Bog želi da tako i ostane, te se u tom smislu može čitati i rečenica koja se odnosi na stablo nasred vrta: “I ne dirajte u nj, da ne umrete!” (Post 3,3). U slučaju žene i njezina pogleda na stablo spoznaje dobra i zla stvari stoje drukčije. Rečenica “i vidje žena da je stablo dobro za jelo” dolazi nakon što je žena razgovarala sa zmijom, ali prije nego je pojela ploda sa stabla.

Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 116; vidi također A. Rebić, “U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi”. *Biblijsko-teološka razmišljanja uz tekstove iz Knjige Postanka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., str. 65–66.

Već to u sebi sadrži unutarnju nelogičnost, koja upućuje da glagol vidjeti u ovom slučaju ne uočava pravu istinu. Kako je žena mogla vidjeti da je nešto dobro za jelo, a da to nije kušala? Ljepota koju je vidjela, bila je zamamna za pogled, ali lažna jer je izišla iz okvira svoga temeljnog kriterija, a to je Božji pogled na stvarnost, koji je ovaj put izražen u obliku zapovijedi. Budući da je Bog izričito zabranio jesti plodove s tog stabla spoznaje dobra i zla, prekršaj te zabrane označuje razdor između Božjeg i ljudskog gledanja na stvarnost. Prorok Samuel će poslije jednostavno reći: “Bog ne gleda kao što gleda čovjek” (1Sam 16,7). Neposlušnost Bogu dovodi do toga da ljepota viđena ljudskim očima postaje zaslijepljena požudom, koja rađa nesigurnosti, nesporazume i strah.

Poremećaj u odnosu prema ljepoti nadalje je potvrđen u mnogim biblijskim primjerima. Tako već sljedeći tekst u kojem nalazimo u istoj rečenici pridjev שׁוֹב וְגִלְגָּל, opet ima negativnu konotaciju. Radi se o zagonetnom tekstu u Post 6, 1–4, gdje se opisuje kako su sinovi Božji uzimali kćeri ljudske za žene jer su vidjeli kako su lijepe (טַבִּיחַ, *tovat* 6,2). Postoje različite interpretacije tog teksta, ali je u svakom slučaju riječ o poremećaju odnosâ među stvorenjima, što na koncu dovodi do toga da je Bog odlučio sve uništiti potopom osim pravednog Noe i njegove obitelji (Post 6,8).

S Noom započinje novo čovječanstvo, i savez koji je Bog s njime sklopio ukrašen je dugom. No stvorenje se ipak nije u potpunosti vratilo na onu svoju prvotnu ljepotu, a ona koja je ostala i dalje je opterećena požudom. Tako u drugom dijelu Knjige Postanka nalazimo primjere kako Abraham dva puta lažno predstavlja svoju ženu Saru kao sestru, jer se boji da bi ga zbog njezine ljepote mogli ubiti (Post 12, 11; 20,2). Isto čini i njegov sin Izak sa svojom ženom Rebekom (Post 26,7; usp. 24,16), a Josip zbog svoje ljepote i požude Putifarove žene pravedan završava u tamnici (Post 39, 1–20).

Da stvar bude još jasnija, možemo se sjetiti slučaja Davidova preljuba s Bat Šebom, ženom Urije Hetita. Kad se u 2 Sam 11,2 pripovijeda kako je David ugledao Bat Šebu, onda u opisu te scene opet susrećemo glagol גָּלַל וְגִלְגָּל i pridjev שׁוֹב. Bat Šeba je bila za oči lijepa, ali je ta ljepota za Davida postala zamkom.

Stoga je ono što je u njegovim očima bilo lijepo dovelo do zla djela u očima Božjim, kako i stoji na svršetku pripovijedanja o Davidovu grijehu: “Djelo koje učini David, bijaše zlo u očima Gospodnjim” (2 Sam 11,27).

U svakom slučaju, nakon što su Eva i Adam ne gledajući svijet Božjim očima poremetili kriterije ljepote, istjerani su iz rajskog vrta, a na vrata su postavljeni *kerubini* i plameni mač da čuvaju stazu koja vodi prema stablu života. Od tada se po vrtu “za dnevnog povjetarca” čuje samo Božji korak (usp. Post 3,8) i postavlja se pitanje postoji li način da se Božji i čovjekov pogled opet susretnu u prostoru istinske ljepote. To pitanje na skrovit se način provlači kroz ostale knjige Petoknjžja.

2. KNJIGA IZLASKA – LJEPOTA ŠATORA SASTANKA

Kao i na početku Knjige Postanka tako i na prvim stranicama Knjige Izlaska, točnije u Izl 2,2, nalazimo u istoj rečenici glagol *וַיֵּרָא* i pridjev *טוֹב*.

Puna rečenica glasi: *וַיֵּרָא אֱהֹרָא בֶן־טוֹב* (*watere oto ki tov*) – “I vidje ga kako je lijep” (Izl 2,2). Subjekt u rečenici ovaj put je Mojsijeva majka, a lijep je njezin sin Mojsije. Unatoč faraonovoj naredbi da se sva novorođena hebrejska muška djeca bace u rijeku, Mojsijeva majka tri je mjeseca krila svoga sina, a onda ga u spletenoj košarici pustila niz Nil; našla ga je faraonava kći te ga iz sućuti spasila (Izl 2,2–7).

Iako bi bilo presmjelo reći da je Mojsijeva majka svoje dijete nastojala spasiti samo zato što je bilo lijepo, svakako je znakovito da je taj podatak spomenut. To se čak ističe i u Djelima apostolskim, gdje đakon Stjepan prije mučeničke smrti u svojoj besjedi prepričava čitavu povijest izabranog naroda, počevši od praoca Abrahama do Isusa Krista (Dj 7,2–53). Najveći dio Stjepanova govore tiče se upravo Mojsijeva vremena (rr. 19–44), a tekst o njegovu rođenju glasi: “Lukav prema rodu našem, tlačio je on (faraon) oce naše da bi djecu svoju izlagali da ne ostanu na životu. U taj čas rodi se Mojsije koji bijaše Bogu lijep (*ἀστεῖος τῷ θεῷ*)” (rr. 19–20).

Izraz ἄστέλιος τῷ θεῷ označava iznimno veliku ljepotu i mogli bismo ga prevesti na različite načine: božanski lijep,²⁰ bogomlijep, Bogu lijep, ili do Boga lijep.²¹ U svakom slučaju, riječ je o velikoj Mojsijevoj ljepoti, koja je uporabom takvoga izraza dovedena u vezu s Bogom. U tom smislu Mojsijeva majka, a potom i faraonova kći postupile su gledajući dijete Mojsija Božjim, a ne faraonovim očima. Isto su u odnosu na drugu djecu učinile i židovske babice Šifra i Pua, koje nisu htjele ubijati novorođenu mušku djecu, te im je Bog to uzeo za dobro – טוב (Izl 1,20).

Motiv gledanja povezan s Bogom provlači se kao crvena nit kroz čitavu Knjigu Izlaska. No, to gledanje nadalje nije usmjereno na Mojsijevu ljepotu, nego na samoga Boga, koji se Mojsiju prvi put ukazuje u rasplamtjeljoj vatri gorućeg grma (3,2) dok je pasao ovce svoga tasta Jitra, da bi ga (Bog Mojsija) poslije promatrao licem u lice u Šatoru sastanka (33,11), dok je vodio narod kroz pustinju. U prvom slučaju susret je obilježen strahom, tako da Mojsije sakriva lice (3,6), dok u Šatoru sastanka Bog razgovara s Mojsijem “kao što čovjek govori s prijateljem” (3,11).

No ta komunikacija između Boga i Mojsija ipak nije tako jednostavna kako se čini na prvi pogled. Knjiga Izlaska složena je knjiga koje nije produkt samo jedne predaje i ne predstavlja samo jedan smjer teološkog razmišljanja. Dobar primjer je 33. poglavlje, u kojem se s jedne strane nalazi odlomak koji anticipira²² gledanje Boga i Mojsija licem u lice u Šatoru

²⁰ Tako prevodi *Jeruzalemska Biblija*; prijevod Ljudevita Rupčića glasi: “vrlo lijep” (*Biblija. Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.); Ivan Ev. Šarić prevodi “bio je mio Bogu” (*Biblija. Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta, ad loc.*).

²¹ Usp. Jn 3,3, gdje se za Ninivu kaže da je bio “grad velik do Boga” (hebr. עיר גדולה לאלהים (*ir gedola leelohim*); grč. πόλις μεγάλη τῷ θεῷ).

²² Ovaj odlomak prema mnogim stručnjacima pripada elohističkoj predaji (E), za razliku od detaljnijeg opisa nacrti i gradnje Šatora sastanka, koji pripada svećeničkoj predaji (P). Smisao neočekivanog spomena šatora sastanka prije detaljnog opisa njegove izgradnje vidi se u tome što je ovaj šator podignut izvan tabora, kako bi se označila Božja odsutnost nakon otpada sa zlatnim teletom, dok je prema P svetište sagrađeno u sredini tabora (usp. Izl 25,8; Br 2,2). Kao što se Bog susretao s Mojsijem na Sinaju

sastanka (33,7–11), a čija je izrada detaljno opisana tek poslije u gl. 35–40, i s druge strane odlomak koji opisuje kako je Mojsije, stojeći na vratima pećine, Boga vidio samo s leđa jer se njegovo lice ne može vidjeti (33,18–23). No, s tim, u prvi mah zbunjujućim proturječjem, između 11. i 23. retka istoga 33. zapravo se istodobno izražava i Božja bliskost s Mojsijem i nedokidivost njegove transcendencije. Drugim riječima, svaki čovjekov ovozemaljski susret s Bogom zapravo se događa u okvirima ljudskih kategorija.

U tom smislu i Mojsijevo gledanje Boga licem u lice u Šatoru sastanka moramo tumačiti slikovito. Međutim, isto tako treba uočiti da je od trenutka kad je podignut Šator sastanka i u nj se spustila Božja Slava, taj Šator postao povlašteno mjesto susreta s Bogom u odnosu na bilo koji drugi način objave. Stoga je izgradnji Šatora sastanka posvećena gotovo jedna trećina čitave Knjige Izlaska, i to u dvije tekstualne cjeline. Najprije u gl. 25–31 Bog daje detaljan nacrt Šatora i svega što je uza nj vezano, a potom se tek nakon nadvladane krize sa zlatnim teletom i obnovom Saveza (32–34), započinje s njegovom izgradnjom.²³

daleko od naroda, tako se i ovdje sastaje u Šatoru izvan tabora. Riječ je, dakle, o različitosti u teologiji šatora sastanka između E i P predaje (usp. Raymond E. Brown – Joseph A. Fitzmyer – Roland E. Murphy (ur.), *The New Jerome Biblical Commentary*, Geoffrey Chapman, New Jersey, 2000, 59; Zašto konačni redaktori teksta nisu pomirili razlike, ostaje otvoreno pitanje, ali iz te činjenice proizlazi zaključak da se o Božjoj prisutnosti među narodom ne može govoriti kao o nečemu statičnom ili magičnom. Štoviše, Božja se prisutnost u slučaju da narod napusti njegove zapovijedi može i povući iz svetišta (usp. Jr 7,4–11). O tome vidi Gianfranco Ravasi, *Esodo*, Queriniana, Brescia, 2007, 135–139. Ovaj autor također smatra da odlomak Izl 33,7–11 ipak pripada svećeničkoj predaji (P).

²³ To je zato što se prema teološkoj koncepciji Knjige Izlaska Šator sastanka nije mogao izgraditi dok se Gospodin nije potvrdio kao jedini gospodar Izraela, koji je najprije morao nadvladati faraona, a potom i zlatno tele. Usp. Jean Louis Ska, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, EDB, Bologna, 2001, 43.

2.1. Nacrt za gradnju Šatora sastanka

Nacrt za gradnju Šatora sastanka sadržajno je povezan s Božjom naredbom Mojsiju da od faraona traži neka pusti narod tri dana hoda u pustinju da ondje prinesu žrtvu svome Bogu (3,18), a što točno trebaju prinijeti saznat će tek kada onamo dođu (10,26). Time je već na neki način najavljeno da će prinošenju žrtve prethoditi objava u kojoj će Bog dati potrebne obredne propise. To se doista i ostvarilo kad su nakon mučnih i neuspjelih pregovora s faraonom Izraelci stigli do brda Sinaja, na kojem je Bog Mojsiju dao Zakon u kojem se nalaze i detaljne upute o izgradnji Šatora sastanka i propisi za bogoslužje koje će se u njemu obavljati (gl. 25–31).

Nacrt za izgradnju počinje pozivom za prikupljanje materijala koji trebaju darivati svi Izraelci, i to od srca (25, 2), te jasnom naredbom Mojsiju da se pri izradi mora točno držati nacрта. Formulacija “Pri izgradnji Prebivališta i svega u njemu postupi točno prema uzorku koji ti pokažem” (25,9), u kojoj se za glagol *pokazati* na hebrejskom jeziku upotrebljava hifil glagola “vidjeti” *ראה*, ostavlja dojam kako je sve ono što je u propisima izraženo riječima, Mojsije doista i vidio prema uzorku. Uzorak je dakle već postojao kod Boga, i svetište koje se prema njemu treba sagraditi nije plod zamisli nekog ljudskog arhitekta. U 31. poglavlju poimence se nabrajaju graditelji koje je Bog odabrao i obdario ih vještinom i kreativnošću. Među njima se ističe Besalel, koji je čak obdaren sposobnošću “da zamišlja nacрте za radove od zlata, srebra, i tuča” (31,3). No ta Basalelova sposobnost zamišljanja nacрта dar je Božjega duha te sve treba načiniti onako kako je Bog naredio (31,6.11).

Uz to treba uočiti da se izgradnja svetišta točno onako kako je Bog naredio ne odnosi samo na izgled nego i na vremensku dinamiku njegove izgradnje. Naime, nacrt Šatora sastanka završava propisom o održavanju subote: “Šest dana neka se vrše poslovi, ali sedmi dan neka bude dan posvemašnjeg odmora, Gospodinu posvećen. (...) Ta, Gospodin je za šest dana sazdao nebo i zemlju, sedmoga je dana prestao raditi i odahnuo” (31,15. 17b). Na taj se način izgradnja svetišta može

usporediti s Božjim djelom stvaranja, što se potvrđuje i u opisu same izgradnje u gl. 35–40.

2.2. Izgradnja Šatora

Izgradnja Šatora sastanka započinje nakon što je prevladana kriza sa zlatnim teletom i obnovljen Savez te Mojsije sišao sa Sinaja, na koji se više neće penjati budući da će mu Bog nadalje govoriti iz Šatora. Posljednjih šest poglavlja Knjige Izlaska (35–40) u potpunosti je posvećeno njegovoj izgradnji.

Početak ovog dijela Knjige Izlaska sadržajno se nastavlja na tekst o nacrtu tako da se na početku ponavlja propis o šestodnevnom radu i subotnjem počinku (35,1–3), koji se ondje nalazi na završetku (31,12–17). Potom se, kako je Bog naredio, počinje prikupljati materijal, te se opet navode imena graditelja koji po Božjem nacrtu izrađuju sve pojedinosti Šatora. U prikupljanju materijala za gradnju vladao je veliki entuzijazam:

“A onda svatko koga je srce vuklo i duša poticala dođe noseći svoj prinos u čast Gospodinu za gradnju Šatora sastanka, za svaku službu u njemu i za posvećena odijela. Strčase se muževi i žene: svi koje je srce vuklo (...).

Svatko tko je mogao dati kakav dar u srebru ili tuču donese to kao prinos u čast Gospodinu. Svatko u koga se našlo bagremova drva za upotrebu u bilo kojem poslu, donese ga. Sve žene koje su bile vješte prele su svojim rukama i donosile što bijahu oprele (...). Sve žene koje je njihovo srce poticalo zbog njihove vještine prele su kostrijet. Glavari su donosili oniksa i drugoga dragog kamenja za umetanje u oplećak i naprsnik; pa mirodije i ulje za svjetlo, ulje za pomazanje i miomirisni tamjan. I tako Izraelci – svi ljudi i sve žene koje je srce poticalo da pridonesu bilo što poslu koji je Gospodin po Mojsiju naredio da se izvrši – donesoše to kao dragovoljan prinos u čast Gospodin” (Izl 35,5–29).

Sav je narod donosio dragovoljne priloge za izgradnju svetišta do te mjere da je Mojsije morao narediti da više nitko

ništa ne donosi (36,6). Tada se pristupilo poslu i načinjeno je Prebivalište ili Šator sastanka. Od početka izgradnje u 36,1 do dovršetka u 40,33 dvadeset puta ponavlja se kako je sve napravljeno onako kako je Bog rekao Mojsiju.²⁴ Time se naglašava kako svetište nije plod ljudske, nego Božje inicijative,²⁵ te se uočava nekoliko bitnih elemenata koji izgradnju svetišta dovode u vezu s izvještajem o stvaranju svijeta:²⁶

Izgradnja Svetišta	Stvaranje svijeta
Tako su bili završeni svi radovi na Prebivalištu, Šatoru sastanka (Izl 39,32).	Tako bude dovršeno nebo i zemlja (Post 2, 1).
Mojsije pregleda sve radove i utvrdi da su ih dovršili: kako je Gospodin naredio, onako su ih napravili (Izl 39,43a).	I vidje Bog sve što je učinio i bijaše veoma dobro (Post 1,31a).
I Mojsije ih blagoslovi (Izl 39,43b).	I blagoslovi Bog sedmi dan (Post 2,3a).
Tako Mojsije završi taj posao (Izl 40,3b).	I sedmoga dana Bog dovrši svoje djelo koje učini (Post 2,2a).

Navedene paralele između izgradnje svetišta i stvaranja svijeta podudaraju se sa sličnim pripovijestima o stvaranju koje nalazimo na drevnom Srednjem istoku. Temeljna im se zajednička ideja sastoji u tome da tek podizanje svetišta i Božje nastanjivanje u njemu označava dovršetak stvaranja svemira. U tom smislu Gospodin se na kraju Knjige Izlaska potvrđuje kao jedini Bog i Gospodar ne samo naroda kog je izveo iz

²⁴ Izl 36,1; 38,22; 39,1.5.7.21.26.29.31.32.42.43; 40,16.19.21.23.25.27.29.32.

²⁵ Usp. Ombretta Pisano, "E Abiterà con loro" (Ap 21,3): *La Gerusalemme nuova e la Shekinah*, u: Elena Bosetti & Angelo Colacrai (a cura di), *Apokalypsis. Percorsi nell'Apocalisse in onore di Ugo Vanni*, Citadella Editrice, Assisi, 2005, 186.

²⁶ Usp. Joseph Blenkinsopp, *The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible*, Doubleday, New York, 1992, 218.

Egipta nego i cijeloga svijeta.²⁷ No uz navedene paralele između stvaranja svijeta i izgradnje svetišta, potrebno je uočiti još jedan važan detalj. Na vrata Prebivališta postavljena je zavjesa na kojoj su bili izvezeni kerubini (36,35), a oni nas podsjećaju na kerubine u Post 3,24 koje je Bog postavio da stražare nad stazom koja vodi stablu života koje se nalazi nasred edenskog vrta. Tako je Šator sastanka u Knjizi Izlaska ono što je u Knjizi Postanka edenski vrt, pri čemu je potrebno istaknuti dva bitna elementa.

1) Činjenica da se u Post 2 govori o edenskom vrtu kao posebnom dijelu stvorenoga svijeta, upućuje na to da je već od početka na zemlji postojala stanovita distinkcija u prostoru, koja se može izraziti u kategorijama svetoga i profanoga. U staroj židovskoj izvanbiblijskoj literaturi potvrdu za to nalazimo u *Knjizi Jubileja* (3,8–14), gdje se razlika u propisima o ženinoj obrednoj nečistoći poslije rođenja muškog i ženskog djeteta (Lev 12) tumači vremenskom razlikom između Adamova i Evina dolaska u edenski vrt, koji je na taj način prikazan kao svetište.²⁸

2) Šator sastanka koji ima svoj pralik u edenskom vrtu uvažava i činjenicu čovjekova grijeha. U edenskom vrtu može se boraviti jedino u poslušnosti Bogu. Stoga je nakon što je jeo sa zabranjenog stabla, čovjek iz njega istjeran, a na vrata vrta postavljene su kerubini. Sada se njihova slika nalazi na zavjesi Šatora sastanka i čovjek može komunicirati s Bogom prinoseći žrtve na žrtveniku koji se nalazi na ulazu u Šator. On sada rajski vrt u kojem prebiva Bog, može gledati kroz zavjesu Šatora, i komunicirati s Bogom obdržavajući bogoslužje po točno određenim propisima. U toj komunikaciji čovjek se susreće s izvornom ljepotom, koja od njega zahtijeva trud da svijet gleda Božjim očima. To je sposobnost čije se ostvarenje ne podrazumijeva, nego postiže obdržavanjem Božjih zapovijedi. Slušajući ono što Bog govori, uči se vidjeti ono što Bog vidi.

²⁷ Usp. Jean Louis Ska, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 39.

²⁸ Usp. James VanderKam, *An Introduction to Early Judaism*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U. K., 2001, 98; James H. Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, sv. 2, Doubleday, New York, 1985, 59.

3. KNJIGA LEVITSKOG ZAKONIKA – LJEPOTA SVETOSTI I ČISTOĆE

Na početku knjige Levitskog zakonika stoji rečenica: “Zovnu Gospodin Mojsija te mu iz Šatora sastanka reče...” (Lev 1,1). Ta prva rečenica logičan je nastavak Knjige Izlaska, koja završava prizorom u kojoj oblak pokriva Šator sastanka i Gospodnja Slava ispunja prebivalište (Izl 40,34). Od tog trenutka Bog je prisutan u Šatoru sastanka i to zahtijeva organizaciju naroda u službi Bogu, što se izražava u živomu kultu, i to ne samo onomu koji se tiče liturgijskih obreda nego opće svetosti života. Budući da knjiga Levitskog zakonika nema nikakvih narativnih dijelova, ona je, kao zbirka raznoraznih propisa, naizgled statična knjiga. Međutim, propisi koje donosi, tiču se upravo živoga kulta, koji se odnosi kako na liturgijske čine u Šatoru sastanka, tako i na svakodnevni život u zemlji. Stoga je knjiga Levitskoga zakonika u židovskoj predaji prva biblijska knjiga kojom djeca započinju svoje školovanje.²⁹ U njoj se tako od malih nogu uči jasno razlikovati između onoga što je čisto i nečisto. Na tom području krije se u knjizi Levitskog zakonika i koncepcija ljepote, jer ono što je čisto i prikladno, ujedno je i lijepo, a ono što je nečisto i neprikladno, ujedno je i odvratno i ružno.

Time se ipak ne dokida izvorna vrijednost onoga prvotnoga *וַיְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב* (*vajjare elohim ki tov*) iz Knjige Postanka, koje se odnosi na sve što je Bog stvorio, nego se pažnja usredotočuje na odnos ili konkretnu uporabu stvorova od strane čovjeka. Uostalom, tu temu nalazimo na svoj način već i u prvim poglavljima Knjige Postanka. Naime, razlučivanje između onoga što je dopušteno za jelo i onoga što nije, prisutno je već u Post 2,9 i osobito u Post 2,16–17, gdje Bog izričito zabranjuje jesti sa stabla spoznaje dobra i zla. U Post 3 do poremećaja čovjekova odnosa s Bogom došlo je upravo na tom području, i to pod

²⁹ Midraš *Leviticus Rabbah* 7,1: “Zašto mlada djeca počinju sa Svećeničkim priručnikom (tj. Levitskim zakonikom), a ne s Postankom? – Sigurno zato jer su mlada djeca čista, a i žrtve su čiste; zato neka čisti dođu i uče o čistoći.” Vlastiti prijevod s engleskog prema Jacob Milgrom, *Leviticus 1–16. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 3, Doubleday, New York, 1991, 3.

utjecajem čovjeku vanjskog čimbenika – zmije, te zakonski propisi o čistom (dopuštenom) i nečistom (nedopuštenom) koje je Bog dao Mojsiju, na neki način popravljaju štetu nastalu iskonskim ljudskim neposluhom. U tom smislu pitanja o razumski objašnjivim razlozima zašto bi nešto bilo čisto, a nešto nečisto, idu u drugi plan,³⁰ dok u prvom planu stoji činjenica da mjerilo čistog ili nečistog nije dotična stvar u samoj sebi, nego u tome što je tako zapovjedio Bog.

Ono što vrijedi za čistu i nečistu hranu, kao i za ostale obredne i moralne propise, još više vrijedi za sam Božji narod. Izlazak Izraela iz Egipta u knjizi Levitskog zakonika promatra se kao njegovo odvajanje od drugih naroda u isključivu službu Bogu.³¹ Načelo tog razlikovanja Izraela od drugih naroda najjasnije je izražen u uvodu odlomka koji se tiče svetosti bračnih spolnih odnosa:

“Nemojte raditi kako se radi u zemlji egipatskoj, gdje ste boravili: niti raditi kako se radi u zemlji kanaanskoj, kamo vas vodim; ne povodite se za njihovim običajima! Vršite moje naredbe; vršite moje zapovijedi; prema njima hodite. Ja sam Gospodin, Bog vaš” (Lev 18,3–4).

Načelo dobroga nije ono što se po običaju čini ovdje ili ondje, nego ono što kaže Bog. Egipat i Kanaan za Izrael su ono što je za Adama i Evu bila zmija, te povodjenje za njihovim običajima, označava okretanje od Boga. Živjeti ne obazirući se na Božje propise oskrnjivalo bi njegovo svetište i vodilo u smrt: “Odvraćajte Izraelce od njihovih nečistoća, da ne bi zbog njih pomrli oskrnjujući moje Prebivalište koje se nalazi među njima” (Lev 15,31).

Smrt i oskrnjivanje Svetišta kao posljedica nevršenja zakona o dopuštenom i nedopuštenom, opet nas dovodi u izravnu vezu s Post 2–3, gdje je jedenje sa zabranjenog stabla povezano s kaznom smrti i izgonom iz raja – Božjega prebivališta. Stoga Mojsije i Aron (15,1) te svećenici, Aronovi sinovi (10,8–11) imaju zadaću poučavati narod u obdržavanju zapovijedi koje su znak života i Božje prisutnosti s ljudima.

³⁰ O tome vidi *Isto*, 1000–1009.

³¹ Usp. Jean Louis Ska, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 46–47.

4. KNJIGA BROJEVA – LJEPOTA JAKOVLJEVIH ŠATORA

Pojam ljepote u Knjizi Brojeva također se povezuje s njezinom središnjom temom, a to je organizacija naroda koji treba ići kroz pustinju, nadvladavajući preprjeke koje mu se nađu na putu. Dok knjiga Levitskog zakonika započinje iz Šatora sastanka i usredotočuje se na brigu oko bogoslužja i obredne čistoće naroda tako da može sudjelovati u bogoslužju, u Knjizi Brojeva narod se napokon upućuje na put kroz pustinju prema Obećanoj zemlji (usp. 10,11–12). No prije polaska obavljen je popis sve izraelske zajednice i pripremljeno sve za put kroz pustinju. Tako vidimo kako Knjiga Brojeva svoju pažnju usmjeruje na organiziranje naroda oko Šatora s konkretnim ciljem – osvajanje Obećane zemlje.

4.1. *Integritet Božjega naroda*

U prva dva poglavlja nabraja se poredak svih plemena na putu i u taboru, navodeći broj svih vojno sposobnih muškaraca. Iz toga popisa izdvojeno je Levijevo pleme kojemu je posvećena posebna briga oko svetišta te su oni popisani posebno po svojim rodovima, svaki sa svojom zadaćom u brizi oko Šatora sastanka (3,1–4,49; 26,57–62). Budući da je izdvajanjem Levijevaca narušen broj dvanaest u ukupnom broju plemena koji trebaju okružiti Šator sastanka tako da po tri plemena taboruju sa svake od četiri strane svijeta, to je nadoknađeno tako da se Josipovo pleme podijelilo na Efrajimovce i Manašeovce, prema dvojici Josipovih sinova. Opravdanje za taj postupak nalazi se u tome što je Jakov u Post 48,8–20 blagoslovio Josipove sinove jednako kao što je potom prije svoje smrti blagoslovio svu dvanaesticu svojih sinova.

U Br 7 nalazi se još jedan zanimljiv popis dvanaest plemena, ali sada samo s imenima njihovih poglavara, koji dvanaest uzastopnih dana, svaki dan po jedan od njih, donose svoje prinose za posvetu žrtvenika. Premda poglavari svakoga plemena donose iste darove, pisari nisu štedjeli na materijalu za pisanje, nego dvanaest puta ponavljaju isti sadržaj:

“jedna srebrna zdjela teška stotrideset šekela i jedan srebrni kotlić od sedamdeset šekela, prema hramskom šekelu; oboje napunjeno najboljim brašnom, zamiješanim u ulju za prinosnicu; onda jedna zlatna posudica od deset šekela puna tamjana; jedan junac, jedan ovan, jedno janje od godinu dana za paljenicu; jedan jarac za okajnicu, a za pričesnicu: dva vola, pet ovnova, pet kozlića i pet jednogodišnjih junaca” (usp. Br 7,13–17.19–23.25–29.31–34.37–41.43–47.49–53.55–59.61–65.67–71.73–77.79–83).

Pomalo monotono ponavljanje istih podataka zapravo je u službi izražavanja integriteta naroda, koji je ovdje izražen sudjelovanjem u temeljnoj bogoslužnoj pretpostavci – posveti žrtvenika. Kao i u samoj gradnji Šatora, tako i ovdje sudjeluje čitav narod, čija uređenost svojom ljepotom očarava čak i njegove neprijatelje. To vrijedi čak i nakon onog dramatičnoga događaj u Br 13 –14 kada uhode počinju ozloglašivati zemlju koju su izvidali te se narod poželio vratiti u Egipat, pa je uslijedila Božja kazna: “Nećete ući u zemlju na koju sam ruku svoju digao da vas u njoj nastanim, osim Kaleba sina Jefuneova i Jošue sina Nunova” (14, 30). Naime, premda onaj naraštaj koji je izišao iz Egipta zna da neće ući u Obećanu zemlju, narod ipak nastavlja put. Pri samom koncu putovanja, kad su već stigli na moapske poljane nadomak Obećanoj zemlji, moapski kralj Balak unajmljuje proroka Bileama da prokune Izraela. No Bog mu zabranjuje da to učini, te mu umjesto riječi proklinjanja tri puta u usta stavlja riječi blagoslova. Za nas je osobito važan treći blagoslov, u kojem prorok Bileam izražava svoju zadivljenost ljepotom Jakovljevih šatora.

4.2. Treći Bileamov blagoslov

Treći Bileamov blagoslov počinje ovako:

“Bileam podiže oči i vidje Izraela utaborena po njegovim plemenima. Na nj siđe Duh Božji i on poče svoju pjesmu te reče:

‘Proročanstvo Bileama, sina Beorova,
proročanstvo čovjeka pronicava pogleda,
proročanstvo onoga koji Božje riječi sluša,
koji vidi viđenja Svesilnoga,
koji pada i oči mu se otvaraju.
Kako su lijepi ti šatori Jakove, i stanovi tvoji Izraele!
Kao dolovi što se steru,
kao vrtovi uz obalu rijeke
kao aloje što ih Gospodin posadi
kao cedri pokraj voda” (Br 24,2–6).

U uvodnim riječima navedenoga odlomka prorok Bileam slično kao u opisu stvaranja u Post 1 gleda stvarnost ispred sebe Božjim očima. To je osobito izraženo u odnosu na Jakovljeve šatore – stanove Izraelove, koji su opisani rečenicom מִדֵּי-טוּב (*ma touv*)³² “kako su lijepi” što u ovom kontekstu nesumnjivo ima estetsku kvalitetu.³³ Uz to treba istaknuti da je ovdje riječ טוּב upotrijebljena kao glagol, te da se potpuno isti gramatički oblik u masoretskom tekstu nalazi još samo u Pjesmi nad pjesmama 4,10, gdje zaručnik slikovito opisuje ljepotu ljubavnog čina: “Kako su lijepi tvoji dodiri,³⁴ sestro moja, nevjesto, kako su lijepi dodiri tvoji, ljepši od vina.” Ta gramatička podudarnost Bileamova blagoslova s riječima zaručnika iz Pjesme nad pjesmama, to jest uporaba glagola umjesto pridjeva, sugerira da Bileam ne govori o ljepoti koja bi bila samo neživa slika, nego o činu koji se ostvaruje u međusobnom odnosu s promatranom stvarnošću. U tom smislu, iako s različitom gramatičkom nijansom, sadržajno još bliži Bileamovim riječima čini nam se

³² U masoretskom tekstu Br 24,5 glagol טוּב napisan je bez slova ו (waw), koji inače u toj riječi služi kao *mater lectionis* u službi samoglasnika “o”.

³³ Prema Baruch A. Levine, *nav. dj.*, 196, to i inače vrijedi za pridjev טוּב. Treba reći da u svom komentaru ovaj autor jasno ne uočava da je oblik טוּב (*touv*) u Br 24,5 glagol, a ne pridjev.

³⁴ Vlastiti prijevod. Na hebrejskom stoji דִּדְרִיךְ (*dodajik*) što dolazi od riječi דְּרִימָה (*dodim*) + sufiks za drugo lice jednine ženskog roda. U Ez 16,8; 23,17 ta riječ označava spolni čin. Usp. Moshe Greenberg, *Ezekiel 1–20. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 22, Doubleday, New York, 1983, 277.

izraz מִדֵּ-טוֹב (*ma tov*) “kako je lijepo” koji nalazimo na početku Ps 133, 1, gdje se pjeva o ljepoti bratske sloge i zajedništva.

Psalam 133 kratka je pjesma u kojoj se bratsko zajedništvo prikazuje slikom ulja koje silazi na Arona prigodom njegova svećeničkog pomazanja³⁵ i rosom s brda Hermona što silazi na brdo Sion. No od osobite je važnosti zaključna rečenica “Jer ondje Gospodin naređuje svoj blagoslov i život dovijeka” u kojem se prilog mjesta שָׁמַיִם (*šam*) “ondje” u kontekstu psalma može primijeniti bilo na brdo Sion – odnosno jeruzalemski Hram, bilo na ono mjesto gdje braća žive zajedno. U svakom slučaju, ljepota bratskog života povezana je s ljepotom svetišta i hramskog bogoslužja, te u tom ambijentu Bog naređuje svoj blagoslov. Uporaba upravo glagola צִוָּה (*civa*) “narediti” u skladu je s Bileamovim postupkom koji čini ono što mu zapovijeda Gospodin. Unatoč tomu što ga je kralj Balak unajmio da proklinje Izraelce, on, vidjevši šatore Jakovljeve utaborene oko Šatora sastanka, zadivljen slikom koja stoji pred njim, izriče blagoslov koji mu u usta stavlja sam Bog.

U trećem Bileamovu blagoslovu postoji još jedan bitan element koji dovodi ovaj tekst u vezu s Post 1–2. Ljepota Jakovljevih šatora uspoređuje se s ljepotom vrta i drveća koje je Bog zasadio. To se očigledno podudara sa slikom Edena, rajskoga vrta što ga je Bog zasadio i u nj postavio čovjeka da ga obrađuje i čuva (Post 2,8.15). Uz Šator sastanka i njegovo bogoslužje, u kojem oslobođeni narod više ne služi ni jednom drugom gospodarar osim Bogu, teologija rajskoga vrta ovdje upućuje na još jedan vid života, a to su sami međuljudski odnosi. Lijepo poredani Jakovljevi šatori slika su dobro uređene zajednice u kojoj se svatko nalazi na svom mjestu, i vrši svoju službu u odnosu prema onom Šatoru koji je *izvan tabora*. Tim podatkom opet se istodobno upućuje i na Božju neuništivu transcendentnost i na njegovu stalnu prisutnost među svojim narodom. On je Bog koji hodi sa svojim narodom. Ne čeka ga na kraju puta, nego putuje s njime, ali se obećanja u potpunosti ispunjavaju tek na cilju. U svakom slučaju, ljepota Jakovljevih

³⁵ Usp. Gianfranco Ravasi, *I Salmi. Introduzione, testo e commento*, Edizioni San Paolo, Milano, 2006, 552–553.

šatora koju vidi prorok Bileam ovisna je o njihovoj okrenutosti Šatoru sastanka. Tako s jedne strane čitava slika podsjeća na ljepotu rajskoga vrta s početka povijesti svijeta, ali, isto tako, gledajući u budućnost, upućuje na ljepotu Obećane zemlje prema kojoj Božji narod putuje.

5. KNJIGA PONOVLJENOG ZAKONA – “VIDJET ĆE JE IZDALEKA”

Knjiga Ponovljenog zakona s obzirom na mjesto i vrijeme događanja, slično kao i knjiga Levitskog zakonika, naizgled je statična knjiga. Sva se događa u jednome “danas” u kojem Mojsije na moapskim poljanama nadomak Obećanoj zemlji podsjeća novi naraštaj na Zakon koji je Bog dao na Horebu – Sinaju i daje mu upute za život u Obećanoj zemlji. Tog istog³⁶ dana Mojsije po Božjoj zapovijedi i umire:

“Tog istog dana Gospodin reče Mojsiju: ‘Popni se na goru Nebo u Abarskom gorju – ono je u moapskoj zemlji nasuprot Jerihonu – pa pogledaj zemlju kanaansku što ću je dati u posjed Izraelcima. Onda umri na gori na koju se uspneš i pridruži se svojim precima kao što je i tvoj brat Aron koji je umro na brdu Horu, bio pridružen svojim. A to zato što ste mi se iznevjerili sred Izraelaca kod Meriba Kadeša, kod vodâ u pustinji Sinu: niste očitovali moju svetost među Izraelcima. Zato ćeš samo izdaleka vidjeti zemlju, ali u nju nećeš ući – u zemlju koju dajem Izraelcima” (Pnz 32,48).

Sama Mojsijeva smrt opisana je u 34, 1–6, gdje on izvršava sve kako mu je Bog zapovjedio. Penje se na brdo Nebo, odakle mu Bog pokazuje Obećanu zemlju i kaže: “Dopustio sam da

³⁶ Prema drugoj tradiciji (Josipe Flavije, *Židovske starine*, 327) Mojsije je umro mjesec dana nakon što je počeo tumačiti Zakon. U tom slučaju postoji paralela s razdobljem od jednog mjeseca koji je protekao od dovršetka izgradnje Šatora sastanka u Izl 40,33 do dana kada se digao oblak iznad Prebivališta u Br 10,11 i narod krenuo dalje na putu kroz pustinju. Vidi Duane L. Christensen, *Deuteronomy 21:10–34:12*, Word Biblical Commentary 6b, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 2002, 827.

je pogledaš svojim očima, ali ti onamo nećeš prijeći” (34,4). Biblijski tekst dalje ne opisuju Mojsijevu reakciju kad je ugledao zemlju. U sljedećem retku (34,5) već se navodi da je umro. Možemo stoga samo zamisliti kako je Mojsije gledao na Obećanu zemlju. Sigurno se divio njezinoj ljepoti, ali je to divljenje moralo biti pomiješano s patnjom. U zemlju koju je vidio nije mogao ući prije svoje smrti.

To je u kontekstu Mojsijeva odnosa s Bogom važan podatak. Naime, on koji je s Bogom razgovarao licem u lice, a da nije umro (usp. Izl 33,11), umire nakon što je vidio Obećanu zemlju. Iako je to, kako stoji u navedenom tekstu, bilo zbog nevjere kod Meriba Kadeša, možemo postaviti pitanje: što je Mojsije zapravo vidio kada je gledao s brda Nebo?

U samom tekstu nalazimo zemljopisne odrednice pokazane zemlje: “Gilead do Dana, sav Naftali, kraj Efrajimov i Manašev, svu Judinu krajinu do zapadnog mora; zatim Negeb, područje doline Jerihona – grada palmi – do Soara” (4,1b–3). Taj opis zahvaća “svu zemlju” koju se Bog zakleo dati Abrahamu, Izaku i Jakovu. Međutim, uzmemo li tekst doslovno, sva navedena područja tjelesno je nemoguće vidjeti s Pisge, vrhunca brda Nebo. Stoga je Mojsijev pogled bio nešto više od ograničenog pogleda ljudskih očiju. Upravo zato treba uočiti kako tekst ističe da je Mojsije zemlju vidio *svojim očima* (34,4b), ali je Bog bio onaj koji mu je *dopustio* da vidi zemlju koju mu je *pokazao*. U tom smislu nalazimo ovdje stanje prividne proturječnosti slično onomu u Izl 33, gdje s jedne strane stoji kako je u Šatoru sastanka “Bog razgovarao s Mojsijem licem u lice, kao što čovjek razgovara s prijateljem”, dok s druge strane, kad Mojsije moli Boga “Pokaži mi svoju slavu” (33,18), Bog odgovara: “Dopustit ću da ispred tebe prođe sav moj sjaj”, ...izvan Šatora sastanka Bog kaže Mojsiju: “moga lica ne možeš vidjeti jer ne može čovjek mene vidjeti i na životu ostati...” (33,19–20).

Je li taj Božji sjaj i njegovo lice Mojsije vidio onoga časa kada je ugledao Obećanu zemlju? Pitanje, naravno, ostaje otvoreno, ali isto tako ostaje i ova činjenica: kad je Mojsije svojim očima vidio Obećanu zemlju, istoga je dana umro, a pokopao ga je sâm Bog na mjestu za koje nitko nikad nije doznao (usp. Pnz 34,5–6).

Govoreći o ljepoti u tom događaju, možemo je staviti u kontekst općeg zaključka samog Petoknjžja. Budući da na koncu knjige Ponovljenog zakona, a time i čitavog Petoknjžja, narod još nije ušao u Obećanu zemlju, taj temelj Pisma ima otvoren završetak. Zemlju u koju ide, pa tako i njezinu ljepotu, Božji narod još uvijek nema kao posjed, nego kao obećanje.

ZAKLJUČNA MISAO

U opisu stvaranja svijeta na prvim stranicama Knjige Postanka Bog Stvoritelj vidi ljepotu svojih stvorenja te gledanje stvarnosti Božjim očima postaje prvi kriterij ljepote. No, tom kriteriju brzo se pridružuje i drugi. Da bi mogao gledati svijet Božjim očima čovjek treba biti poslušan Božjoj riječi. Tu pak dolazi do poremećaja koji je u Post 3 slikovito opisan blagovanjem ploda sa zabranjenog stabla spoznaje dobra i zla, i to na vanjski poticaj lukave zmije koja čovjeku predstavlja krivu sliku o Bogu. U tom događaju prvoga grijeha drastično se poremećuje čovjekov način gledanja na sebe, na Boga i na čitavu stvarnost. Zamagljen je i čovjekov pogled na ljepotu rajskoga vrta iz kojega je nakon grijeha istjeran.

Čitatelj koji na početnim stranicama Biblije u kratkom roku doživi sjaj iskonske ljepote svega stvorenog i poremećaj u čovjekovu pogledu na stvarnost, pita se hoće li čovjek opet moći tu ljepotu onim istim istinitim gledati pogledom. U okviru Petoknjžja odgovor na to pitanje može se naći u središnjim porukama dotičnih knjiga. Na kraju Petoknjžja, to jest na kraju Knjige Ponovljenog zakona u kojoj Mojsije govori narodu iz gledišta retoričkog “danas”, doznajemo da se ljepota može vidjeti samo izdaleka. Ali se ipak može vidjeti. Nakon što je zbog neposluha narušen idealni svijet u kojem je sve bilo dobro i lijepo, ljepota se nazire pogledom kroz zavjesu Prebivališta, urednošću Jakovljevih šatora, i s brda Nebo odakle pogled prelazi granice zemaljskog vidokruga.

Beauty in the Pentateuch

Summary

In this presentation the author speaks about beauty as a theme that picturesquely runs through the Pentateuch. The starting point is the first account of the creation in Gn 1,1 – 2,4 in which the sentence “And God saw that it was טוב ויפה” is repeated seven times, where the word *bAj* may be translated as *good*, but also as *beautiful*. So, the first criterion of beauty is watching reality with God’s eyes. Man also possesses that ability, but according to Gn 3 it was disturbed at the moment when man violated God’s command. Expulsion from Paradise vividly indicates a loss of immediate contact with beauty, which is, consequently, realised in other ways in other books of the Pentateuch. In the book of Exodus it is the Tent of Meeting in which God is watching Moses face to face. In the book of Leviticus the concept of beauty is contained in the rituals that actually encompass the entire daily life. In the book of Numbers beauty is reflected in the orderliness of the people as a community gathered around God’s tent, while in Deuteronomy, Moses, as the central figure of the Pentateuch, dies with a view to the Promised Land, and its beauty is shown as something that can be seen before death only from afar.